

Rum för inkludering och motstånd

Jag står vid ingången vid Elielplanen där den imponerande glas- och träfasaden reflekterar ljuset från den klarblå himlen och hör elektroniskt rytmiskt klickande ovanför mig. Jag går in genom karuselldörrarna och ser informationsdisken och ovanför den en elektronisk informationsskylt - alla har rätt att besöka platsen utan att bli trakasserade. Jag undrar: Vem är ett offentligt rum till för och hur kan ett bibliotek bli en plats för politisk konflikt?

Du lyssnar på SLS: poddserie Vetskap Essä. Jag heter Tanja Mikkonen och jag är doktorand i etnologi vid Helsingfors universitet. I min avhandling har jag intervjuat queeridentifierade personer om deras erfarenheter av att vistas på offentliga platser i Helsingfors. Vidare studerar jag hur platser och objekt kan ses som medskapare till att forma och upprätthålla sociala och kulturella normer. Etnologer har historiskt sett undersökt objektens kulturella roll i våra liv och erfarenheter. Inom den västerländska forskningen har man främst undersökt människor som sociala aktörer, men de senaste decennierna har man genom teorier som nymaterialism och posthumanism börjat undersöka hur även djur, växter och teknologi är medaktörer i sociala och kulturella processer. I min forskning är jag intresserad av hur platser och objekt skapar känslor av tillhörighet och/eller exkludering. I detta avsnitt kommer jag att söka svar till dessa frågor genom att fokusera på en specifik plats i Helsingfors som flera av mina forskningsdeltagare har tagit upp som ett gott exempel – centrumbiblioteket Ode. En plats som många beskriver som inkluderande där man aktivt jobbar med att skapa en plats där alla ska få vistas, men en plats som också blivit ifrågasatt för sitt inkluderingsarbete. Jag ska ta med dig på en rundtur på Ode tillsammans med en av forskningsdeltagarna som jag kallar för Laine. Rundturen är baserad på en promenadintervju som tog plats på Ode 2021.

Laine säger:

”Det som gör mig glad är till exempel att biblioteken har dessa regnbågsfärgade bokhyllor. Det har faktiskt gjort mig superglad. Även i mitt hembibliotek har de regnbågshyllor, som finns kvar även efter pride-månaden och är supersynliga. De är här för att stanna.”

För Laine är HBTQ-hyllan en symbol för inkludering i det offentliga rummet. Känslan förstärktes av att HBTQ-hyllor blivit en permanent del av biblioteken de senaste åren, och inte bara en del av pridemånaden då företag och organisationer flaggar för prideveckan, utan nu är de "här för att stanna" som hen uttryckte det, och möjligen del av året runt. Detta är viktigt nationellt men också i en global kontext, där böcker på temat HBTQ, rasism och inkludering just nu permanent tas ner från bibliotekshyllorna till exempelvis i många delstater i USA och förbjuds att användas i undervisning.

Laine och jag fortsätter vår rundvandring på den ljusa och öppna biblioteksdelen på andra våningen, bland böcker och människor som sitter i fåtöljer, soffor och stolar, med en bok, tidning eller en dator framför sig. Vi går längs med de stora fönster som vetter ut mot Magasinsparken och fortsätter förbi det lilla caféet och uppför några trappor mot barnavdelningen. Vid sidan av trappan finns också en ramp för rullstolsanvändare. Laine säger att tillgängligheten är rätt väl genomtänkt på biblioteket.

Jag tänker på en intervju med forskningsdeltagaren Eeri, som identifierar sig som queer och är hörselskadad. Eeri berättar för mig att:

"Som en queer person, och eftersom jag har levt som kvinna så länge, är jag ganska van vid normativiteten i olika utrymmen även om det får mig att känna mig obekvämt. Som döv undviker jag högljudda, mörka och trånga platser på grund av otillgängligheten. Öppna ytor känns mest bekväma och välkomnande, särskilt med tanke på min dövhet. Ode bibliotek är ett utmärkt exempel på tillgänglig arkitektur när det gäller döva och hörselskadade, byggnaden tar hänsyn till aspekter av Deaf Space: stora, runda ytor med gott om ljus, akustik etc."

I Eeris exempel analyserar jag arkitekturen och det materiella som medskapare till en inkluderande plats och som gör att Eeri känner sig bekväm att använda platsen. Det materiella och arkitekturen är sammanvävda med inkluderande praktiker som gör platsen mer tillgänglig att använda.

Jag och Laine fortsätter vår rundtur och tar hissen ner till bottenplan där de könsneutrala toaletterna finns. Laine förklarar att dessa toaletter är utformade med tillgänglighet i åtanke,

med avsikten att så många som möjligt kan känna sig trygga att använda dem. Toaletten är arkitektoniskt utformat som ett enda stort rum med många könsneutrala toaletter, utrymmet är stort nog för rullstolsanvändare och föräldrar med barnvagnar, samt att ljuset anpassats för hörselskadade och personer med synnedsättning.

En annan forskningsdeltagare som jag kallar Nino delade med sig av sina erfarenheter som transperson när det gäller att navigera könsnormer i sitt vardagliga liv. Nino upplever svårigheter när det inte finns tillgång till könsneutrala toaletter, när det bara finns toaletter för män och kvinnor – något som hen inte identifierar sig som. Nino berättar om sina upplevelser när hen då tvingas använda toaletter eller omklädningsrum för kvinnor, och kan ibland uppfattas av andra som man. Nino berättade att:

”Jag har inte erfarenheten av att människor skriker på mig eller är våldsamma, men jag får definitivt blickar och kommentarer. Eller frågor. Båda sakerna händer. Jag kan få frågan ”vad gör du här, det här är inte din toalett eller omklädningsrum”, till exempel. När jag en gång vände mig om med överkroppen naken för att prata med dem, så kom det från deras sida en lättnad och hon sa: ”Åh förlåt, jag misstog mig, du är en kvinna” vilket känns våldsamt, som någon form av trakasserier mot mig i det rummet. Och deras uttryck för lättnad, deras blick och det de säger, det känns som att de definierar mig. Kvinnorna har det utrymmet att göra det, eftersom jag faktiskt är på fel toalett eller i fel omklädningsrum, helt enkelt för att det inte finns utrymmen för mig på den platsen. De har säkerheten och utrymmet att göra det, jag kan inte bemöta det och det känns obekvämt.”

Ninos kommentar visar på hur könsindelade platser kan bli obekväma för personer som inte identifierar sig som man eller kvinna, och pekar på behovet av att ha tillgängliga och trygga toaletter och omklädningsrum också för transpersoner och icke-binära. Utifrån mitt intresse av hur platser och objekt upprätthåller normer, och i det här fallet könsbinära normer, ser jag att det behövs en nyanserad förståelse av hur sammanflätningen av platser, objekt och könsnormer formar individuella upplevelser i offentliga miljöer. Könsnormer materialiseras på platser i form av fysiska rum och objekt - som till exempelvis skyltar på toalettdörrar som

med text säger, eller med symboler indikerar, "damtoalett" eller "herrtoalett" – de är objekt som jag menar aktivt deltar i upprätthållandet av könsnormer och är inte neutrala representationer. Dessa sammanflätningar av materialiteter, normer och språk, vare sig det handlar om skyltar eller arkitektur påverkar hur människor kan uppleva en plats som exkluderande, eller inkluderande. För mig är det också intressant att titta på hur rum, platser, objekt och språk kan dekonstrueras, det vill säga göras på ett annat sätt, för att utmana och transformera normer för att göra platser mer inkluderande. Till exempel kan införandet av könsneutrala toaletter eller användningen av inkluderande skyltar skapa tryggare offentliga rum som erkänner icke-normativa könsidentiteter.

Men vad händer när inkluderingsprocesser och mångfald utmanas? Under vårt besök på Ode nämner Laine en incident där en grupp av romer hade sökt skydd på biblioteket under vintern för att värma sig, vilket blev ifrågasatt och ledde till en offentlig debatt. Laine berättar vidare att chefen för Ode skrev till Helsingin Sanomat och uttryckte att de hade fått chockerande rasistisk feedback från människor som motsatte sig att romerna hänger på biblioteket. Vidare skriver chefen att biblioteket vilar på en etisk värdegrund som är för mångfald och att biblioteket är en plats som är till för alla i samhället.

Detta ställningstagande var inte bara en enskild åsikt utan grundar sig i etiska värderingar om mänskliga rättigheter, mångfald och inkludering som implementerats i praktiken. Dessa värderingar och det strukturella arbete som lagts ner, har också materialiserats i den skylten som jag nämnde i början av detta avsnitt, som upplyser att alla har rätt att besöka platsen utan att bli trakasserade. Skylten upplyser också att det är helt ok att bara ledigt hänga där utan något specifikt syfte, till och med uppmuntrat. I min forskning har jag analyserat hur objekt, så som skyltar, är ett exempel på hur inkluderande ställningstaganden och objekt sammanvävs, där skylten som objekt är en medskapare i inkluderingsarbetet, och i det här fallet upplyser alla besökare om bibliotekets demokratiska värdegrund. Många av mina forskningsdeltagare berättar att just skyltar som informerar att en plats är fri från diskriminering, gör att en plats som också känns tryggare.

Det har skett andra incidenter på Ode där biblioteket behövt understryka deras aktiva ställningstagande med att biblioteket är en offentlig plats för alla. Under ett evenemang

bjöds en dragshow-artist in för att hålla i en sagostund för barn mellan 6-11 år i barnrummet. Temat var mångfald och att acceptera sig själv precis som man är. Inför evenemanget fick Ode hotbrev från högerextremister med avsikt att få sagostunden inställd. Sagostunden genomfördes men förbereddes säkerhetsmässigt. När eventet börjat dök flera hotfulla personer upp som försökte ta sig upp till sagostunden men stoppades innan de nådde barnrummet.

Båda incidenterna visar på hur offentliga platser kan bli arenor för politisk konflikt om vem en offentlig plats är till för. Genom att stå emot hot och trakasserier från högerextremister, visar Ode sitt engagemang för demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter. Detta motstånd är avgörande i arbetet i att motverka fördomar och främja en mer inkluderande samhällsstruktur. Att inte ge efter för icke-demokratiska röster, att inte låta sig tystas och istället stå upp för mångfald, i en tid när trakasserier mot queera personer, transpersoner och dragshowartister ökat de senaste åren, är en viktig del av att skapa en trygg miljö för alla.

...

Laine och jag tar rulltrappan upp några våningar. Vi går över till ett långt bord i en av korridorerna där symaskiner står uppradade. Framför en av maskinerna som arbetar för fullt sitter en kvinna i 60-årsåldern. Det märkliga är att hon håller sin mobiltelefon i händerna och verkar ganska frånkokplad från den maskin hon arbetar med. Jag blir nyfiken och går fram för att se vad symaskinen gör. Jag upptäcker att den skapar ett mönster på ett tygstycke som är fäst i maskinens underdel. Kvinnan ser upp och förklarar att man kan koppla symaskinen till sin mobiltelefon, så att den syr sömnadsmönstret som finns på mobilen direkt i det tyg man har tagit med sig.

Under en intervju med forskningsdeltagaren Neo diskuterade vi Helsingfors som en tillgänglig och queer stad. Hen sa:

”Offentliga utrymmen är tillgängliga utan att man betalar för att vara på dem. Och lite sådär att hur en stad tar hand om de invånarna som är mest utsatta, ser jag som liksom väldigt mycket queer potential i, typ att det sker

såna stora satsningar som till exempel Ode. Man kan trycka egna affischer, man kan låna symaskiner. Sånt är ju liksom jätteavgörande för speciellt unga queera personer, att alltså bara så göra sin grej. Skapa mer queert material.”

Den queera potentialen som Neo uttrycker det, handlar inte bara om att ifrågasätta normer kring kön och sexualitet, utan också om att ta hand om de mest utsatta i samhället och skapa en miljö där alla kan aktivt delta, känna sig trygga och inkluderade. När offentliga rum är tillgängliga och inkluderande, bidrar de till en bredare social rättvisa, vilket i längden gynnar hela samhället, det skapar en mer demokratisk och inkluderande gemenskap för alla.

Jag och Laine äter lunch vid det enda lediga bordet i restaurangen på bottenplan. Det är stimmigt kring oss av alla lunchbesökare och stolar som skrapar mot det hårda golvet. Efter lunchen går Laine, och jag stannar för att skriva anteckningar. Jag går ut genom karuselldörarna och lämnar Ode med insikten att platser och rum formas av normer och normer har också format oss. Offentliga platser är inte bara fysiska platser; de är sociala rum där normer, identiteter och känslor av tillhörighet skapas.